

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2018/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

A szerkesztőbizottság tagjai
Bozsoki Petra
Laczkó András
Milbacher Róbert
Pálffy Eszter
Pap Balázs

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borító
Simor Kamilla

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó
a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője
(7624 Pécs, Ifjúság u. 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

EFOP-3.4.3-16-2016-00005

Korszerű egyetem a modern városban: Értékközpontúság,
nyitottság és befogadó szemlélet egy 21. századi felsőoktatási modellben

TARTALOM

Milbacher Róbert Lectori salutem!	7
--	---

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

PÁLFY ESZTER Barokk udvariság, jezsuita hagyomány Gyöngyösi István <i>Murányi Vénusának</i> eszmetörténeti háttéréről	11
BOZSOKI PETRA Egy női karrier elbeszélésének nehézségei Kánya Emília emlékiratairól	25

TÁRSALKODÓ

S. LACZKÓ ANDRÁS Tér és történelem	51
TAKÁTS JÓZSEF Egy tanulmányút költői átváltozása	69

KRITIKAI LAPOK

BOROVÁ CZ TÜNDE „Jót s jól” helyett: miért? (VADERNA Gábor, <i>A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben</i> , Bp., Universitas, 2017.)	79
RADNAI DÁNIEL Alapvetés helyett bizonyítandó tétel (SZILÁGYI Márton, <i>„Mi vagyok én?”: Arany János költészete</i> , Bp., Kalligram, 2017.)	85
RÉTFALVI P. ZSÓFIA „Buzgó imádság epedez” (<i>Tiltva, túrve, imádkozva, énekelve: Tanulmányok a Szózatról</i> , szerk. SZALISZNYÓ Lilla, Bp., reciti, 2017.)	95

HASZNOS MULATSÁGOK

PAP BALÁZS Rimay János: Adj már csendességet	101
---	-----

FILLÉRTÁR

SCHELHAMMER ZSÓFIA Ismeretlen szerző: <i>Béla királynak a pogány tatár hámokkal való viadaljáról szép história</i>	115
---	-----

Borovácztünde

„Jót s jól” helyett: miért?

(VADERNA GÁBOR, *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Bp., Universitas, 2017.)

„Engem nem is az érdekelt, hogy ezek jó versek-e vagy rosszak. [...] Inkább foglalkoztatott az a kérdés, hogy mikor milyen alkalommal, milyen társadalmi környezetben és mire használták e verseket, hogy tulajdonképpen miért is született meg ez a tengernyi szöveg” (10.) – szögezi le Vaderna Gábor új könyvének bevezetőjében. A kötet a szerző második önálló munkája. Első monográfiája 2013-ban jelent meg *Élet és Irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében* címmel. A társadalomtörténeti megközelítés lehetősége tehát módszertaniszempontból nem tekinthető újdonságnak, most azonban az 1800 és 1820 közötti magyarországi költészet társadalomtörténeti vonatkozásainak áttekintését tekinteti céljának. Elsőként a szerző azt járja körül, hogy az irodalomtörténeti hagyomány miként kísérelte meg kezelni ennek az időszaknak a költészetét, miért került perifériára a eorszak lírai termése. A kérdésre a magyar és nemzetközi kutatások eredményeinek felvázolásával ad választ. Vaderna – Toldy Ferenc nyomán – kétszemléletes metaforával érzékelteti a 18–19. század irodalmának kimagasló pontjait: az 1772-es és az 1825-ös évet. Míg az előbbit „a kisebbik hegynek”, utóbbit a „magasabb hegynek” titulálja. A csúcspontig meredek út vezet, a hegy alatt pedig lapály terül el, amely jelen esetben a költészet hanyatlásával azonosítható. Ilyen csendes időszak a Bessenyei fellépését megelőző közel hat évtized is, amelyben Amádé László és Faludi Ferenc mutatják egyedülként a korszakváltás lehetőségét. Hasonló a helyzet szerinte a magyar líratörténet általa vizsgált két évtizedében is. Hová lett húsz év a magyar irodalom történetéből? Mi történt Csokonai és Vörösmarty között? Mit hagyományozott a 18. század a 19. századra? A kötet e kérdésekre is válaszol a 18–19. század fordulóján élő költészeti hagyományok (a rendi költészet, a közköltészet, az egyháziak versíró gyakorlata, az érzékeny költészet, a bárdköltészet) elemző bemutatásával.

A rendi költészetet tárgyaló fejezet *Első részében* Rudnay Sándor érseki beiktatásának részletező összegzése olvasható (89–122.). Az 1820 májusában tartott ceremóniát nagy várakozás előzte meg, hiszen az újdonsült esztergomi érsek a magyar közélet reprezentatív szereplője volt már akkoriban. Az alkalomra több mint ötven dicsőítő vers készült, ezek nagy része nyomtatott formában került Rudnay kezébe. Mint ahogy azt Vaderna hangsúlyozza, a szerzők tisztelgő gesztusát nem a művek elhangzása, sokkal inkább ezek átadása jelképezte. Az egyébként azóta elfeledett be-

iktatási költészet e darabjaiban felfedezhető néhány vissza térő sajátosság. Vaderna elsőként emeli ki, hogy a költők meglepően jól tájékozottnak tűnnek Rudnay pályájával kapcsolatban, és a beiktatott karrierjének összefoglalásával tulajdonképpen azt próbálták bizonyítani, hogy alkalmasabb az érseki pozícióra, mint elődje. Számottevő azon versek csoportja is, folytatja Vaderna, amelyek történeti, mitológiai ismeretek magyarázataival – Debreczeni Attila szóhasználatának nyomán¹ – a „tudós hazafi” eszményéhez kapcsolódtak. Arra is mutat példát, amikor ezt csupán témaként említik, és magát Rudnait állítják be a tudományok embereként. A laudációs versek meglehetősen heterogén anyagot képeznek nyelvi és felekezeti szempontból egyaránt. Az olvasó az idézett versrészletek alapján betekintést nyerhet a korszak rendi költészetének korábban kevésbé vizsgált korpuszába. A kötet írója a beiktatási költészethez kapcsolódó összefoglaló gondolataiban kiemeli: e költemények esetében nem a felépítés, hanem a versíró személye számít elsősorban. A beiktatás alkalmával ajándékba adott verseket egyrészt a tisztelet jellegzetes produktumaiként, másrészt a társadalmi kommunikáció sajátos termékeiként értelmezi. A reprezentatív társadalmi események ugyanis alkalmat teremtettek arra, hogy az egyes társadalmi szereplők egymáshoz képest meghatározzák magukat, kifejezzék elképzeléseiket, társadalmi képzeteket és vágyaikat (például Rudnay mecénási tevékenysége előtt tisztelegvén, a további adományok gyűjtésére vonatkozóan).

A reprezentatív alkalmak sorában az *Esküvő* kapja a főszerepet a kötet következő részében (122–168.). Vaderna megállapítja, hogy az esküvői rítusok a magasabb társadalmi szinteken jól dokumentáltak. A 18. század végétől a főúri esküvőkről a korabeli sajtó is tudósított, a kéziratos anyagok is jó eséllyel maradtak fenn. Az epithalamium műfajtörténeti áttekintését többek közt Thomas M. Greene² és Kiss Béla³ kutatási eredményei alapján végzi a szerző. A teljesség igénye nélkül néhány jellemző az epithalamium műfaj sajátosságai közül: a költő beleírja magát a versbe, klasszikus mintákat követ (különösen Catullus 61. carmenjét), egyetlen napra és alkalomra utal (Greene szerint a jókívánásokat megfogalmazó köszöntővers önmagában még nem epithalamium), a szerzői szabadság pedig elenyésző. A fejezet Greene alapján kitér arra is, hogy e műveknek etikai céljuk is volt. A 18. századi esküvői rítusokban ugyanis egyre nagyobb szerepet kapott az ifjú pár dicsérete és a házassághoz kapcsolódó erények felsorolása. A szükséges erények katalógusszerű felsorolása elsősorban a menyasszonynak szólt, hiszen a férfi esetében a politikai pálya önmagában is garantálta, hogy rendelkezik a közösség által elvárt tulajdonságokkal (128.).

Az esküvői költészet jellemző vonásait Vaderna két esetben különnyomon keresztül mutatja be. Előbb a reprezentáció legmagasabb szintjét, a királyi család egy tagjának

1 DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009.

2 THOMAS M. GREENE, *Spenser and the Epithalamic Convention*, Comparative Literature, 1957/3, 215–228.

3 KISS Béla, *Hymen szövétneke: Mitológiai utalások a XVIII–XIX. századi magyar lakodalmi költészetben = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 1.*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., Reciti, 2012, 71–101.

esküvőjét veszi szemügyre. A szerző József nádor és Alexandra Pavlovna 1799. október 30-án tartott esküvői szertartásának előzményeiről és az azt követő ünnepségsorozatról is beszámol. A nagy figyelemnek örvendő József nádor a magyar rendek és a bécsi udvar közötti kommunikáció kulcsszereplője volt a 19. század első felében. Birodalmi érdekeket képviselt, házasságát is ezeknek kellett alárendelnie. Alexandra Pavlovnával, I. Pál cár legidősebb lányával kötött házassága révén számitottak a Habsburgok az orosz szövetségre a franciák elleni háborúban. E jeles eseményt megelőző és követő időszak kronologikus áttekintése segít a házasságkötés alkalmából keletkezett epithalamiumok értelmezésében is. A kötet írója többek közt a költemények mitológiai apparátusára hívja fel a figyelmet, de példázza az ifjú pár erényeinek dicséretét és a jókívánások sorát is. Vaderna szerint a kutató szöveganyag alkalmas arra, hogy bemutassa, miként értelmezte a rendi közösség József nádor rövidéletű házasságát; az esemény ugyanis láthatóan alkalmas biztosított véleményük kifejezésére. Az alkotások írói a házasságot sok esetben metaforikus értelemben jelenítik meg: néhol a háborús helyzet megoldásaként, néhol a két birodalom szövetségéként, néhol a béke zálogaként értelmezik.

A politikai reprezentáció alsóbb fokán áll egy frissen arisztokratává lett nemes, gróf Rhédey Lajos második házassága Patay Zsuzsannával. Az esettanulmányban (149–168.) Rhédey életútjának rövid ismertetése után a kisebb nyilvánosságot kapott esküvőokairól, majd az alkalom kapcsán fennmaradt reprezentatív szövegekről – három költeményről és egy sokszerzős kisnyomtatványról – kapunk összegzést.

A 19. század eleji magyarországi *temetési költészet*ről szóló rész a már említett Alexandra Pavlovna temetését érintő szövegeket, valamint a gróf Teleki Mária temetésekor megjelent művekből összeállított kiadványt elemzi (169–204.). Különös figyelmet kap a férj, Teleki László költeménye, amelyben Vaderna a személyes hangvételt, az egyéni fájdalmat és az együttérzést hangsúlyozza. Hasonló kiadvánnyal készült a Teleki család gróf Teleki József (Teleki Mária sógora) halálának alkalmából is, amely a temetési beszédeken kívül életrajzot, családtörténetet és verseket is tartalmazott. Az érzelmkifejezés az Alexandra Pavlovnára emlékező gyászversek esetében Vaderna véleménye szerint nem jellemző; a nádor feleségét búcsúztató versek ugyanis a rendi kommunikáció részét képezik. Többek közt Baróti Szabó Dávid művét⁴ említi példaként, amely a férj (József nádor) gyászát, túlélését a magyarság jövőjével hozza összefüggésbe.

A mecénatúra és az írói professzionalizáció kérdéskörét tárgyaló fejezet a genette-ipar a textus-fogalomra építve a szerzőség kialakulásával foglalkozó hazai és nemzetközi kutatásokba nyújt betekintést. Vaderna Vályi Klára pályájának értelmezésével a rendi költészet finanszírozási körülményeinek változását térképezteti; felhívva a figyelmet a költő pályarajzával kapcsolatos kételyekre. Bemutatja, hogyan emlékezett meg Vályi Kláráról a kortárs kritika, miként értékeltte őt a távolabbi utókor, majd rátér a szerző *Magyar Tempe* című 1807-ben Vácott kiadott kötetének átfogó

4 BARÓTI SZABÓ DÁVID, [cím nélkül], Magyar Hirmondó, Tizenkilencedik szakasz, Bétsben Schmidt Mátyás András betűivel, 1801, Nro. 30, 1801. április 14., 494–496.

elemzésére. A kötetkompozíció ismertetésében nagy hangsúlyt kap a paratextusok értelmezése; a kötet ugyanis olyan előszóval indul, amelyben Vályi prózai és verses formában köszönetmondó magatóinak. Az olvasóhoz intézett szavait – Vaderna szerint szokatlan módon – a költőtársak laudációs versei és több mint ötven főrangú úr erényének méltatása követi. Úgy véli, Vályi célja minden bizonnyal mecénások keresése lehetett, amiből arra a következtetésre jut, hogy a költészetben a paratextusoknak fontos, reprezentatív funkciója volt.

A 19. század eleji főúri költészet hagyományainak, művelődéstörténeti vonatkozásainak vizsgálatát követően gróf Teleki Ferenc életpályáját és az 1834-ben Döbrentei Gábor kiadásában megjelent Teleki-versekötetét tekintve a monográfia (243–278.). Az életrajz kapcsán – mint ahogy azt Vaderna is leszögezi – jelentős a bizonytalanság. A biográfia nagyrészt Toldy Ferenc rövid életrajzának, Döbrentei kötethez írt előszavának és 1846-os emlékbeszédének segítségével rekonstruálható. Vaderna hangsúlyozza, hogy amit ma Telekiről tudunk vagy tudni vélünk, az többnyire Döbrenteinek és Toldynak köszönhető, s amiről ők nem tettek említést, az máig kimaradhatott a Teleki-életműből. Főként a szövegkiadó, Döbrentei szerepe kiemelendő, aki a kéziratos Teleki-kötetben jelentős változtatásokat eszközölt. Vaderna viszont a versek elemzését, a kompozíció ismertetését az eredeti, autográf szöveg alapján végzi.

A 18–19. század fordulójának költészeti hagyományai közül a könyv *Második fejezete* a közköltészetet tárgyalja (279–314.). A hazai és nemzetközi közköltészeti kutatások eredményeinek – többek között Küllős Imola, Csörsz Rumen István, Peter Burke és Marót Károly munkáinak – ismertetése nyomán számos téma előkerül: a népi és az elit kultúra viszonya, a népi kultúra és a közköltészet terminusának értelmezési lehetőségei, illetve a 18–19. század közköltészetének sajátosságai. Az esettanulmány gróf Teleki Ferenc *Csatadal. Az elébbi muszka dal nótájára* című (az 1834-ben, Döbrentei által sajtó alá rendezett kiadásban is szereplő) versét értelmezi.

A *Verselő egyházfiak* című fejezet az egyházi szolgálatban lévő személyek versírói gyakorlatát vizsgálja, különös tekintettel Kis János evangélikus lelkész, superintendens életművére, amelyben szorosán összekapcsolódott a költői és az egyházi pályára (315–344.). A szerző a következő fejezet elején leszögezi: „[n]incs egyszerű dolga annak, aki az érzékenység problémájának különböző megközelítéseit kívánja összefoglalni.” (347.) A fogalom kapcsán felmerülő főbb problémák összefoglalása után az érzékeny költészet átfogó összegzésére tesz kísérletet (345–385.). A témát bemutató szakmunkák sora hosszú, ezért Vaderna a teljesség igénye nélkül válogatja a irodalmi érzékenység szakirodalmát, majd három, narratív szállal is rendelkező érzékeny dalciklust vet össze: Kisfaludy Sándor *Himfy’ szerelmei: A’ kesergő szerelem* 1801-es kiadását és az 1807-ben megjelent kibővített változatát Csokonai Vitéz Mihály *Lilla*-ciklusával, illetve Sebestyén Gábor *Tuba* című művével.

A bárdköltészet fontosabb sajátosságait tárgyaló fejezet (387–456.) az Ossian-fordítások mellett a bárdköltészet céljairól és a bárdköltők feladatáról is szól. E költészet célja az emlékeztetés: a bárdoknak a múltbeli eseményeket, a hősi történelmet kell elbeszélniük, ezzel meghatározva egy közösség jelenét és jövőjét. A

monográfia további része a bárdköltészet egyik kanonikus szerzőjével, Berzsenyi Dániellel foglalkozik. A Berzsenyi-szövegek kiadástörténetének áttekintése után Vaderna értelmezi a Pannonthalmi Bencés Főapátság Könyvtárának Kézirattárában talált, 1803-as autográf anyag három Berzsenyi-művét: *A' Reggel*, *A' Magyarokhoz* illetve a *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás* című költeményeket. Azt vizsgálja, hogyan változtak az egyes kiadásokban a szövegek, s e változásokat miként lehet értékelni. A *költészet születése* című befejező fejezet egy csaknem teljesen ismeretlen költő pályájának ismertetését tartalmazza (457–502.). Vaderna véleménye szerint Sebestyén Gábor (1794–1864) munkássága több szempontból is alkalmas a monográfia zárására, Sebestyén gazdag életművében ugyanis kimutathatók a 18–19. század fordulójának eddig vizsgált költészeti hagyományai.

Vaderna Gábor nagyívű, társadalomtörténeti kérdéseket felvető, a 19. század első évtizedeinek költészeti hagyományait bemutató monográfiájának legnagyobb érdeme, hogy olyan szerzőkről is említést tesz, akikkel az irodalomtörténet-írás eddig kevésbé foglalkozott. A legfontosabb kérdés most nem az, hogy miről és hogyan írtak a 19. század eleji verselők, hanem az, hogy milyen céllal tették mindezt. Vaderna könyve emiatt komoly segítséget jelent a Sebestyénéhez hasonló költői pályák irodalomtörténeti elhelyezésében. A monográfia kutatási eredményei támpontul szolgálnak olyan életművek vizsgálatához, mint a milyen a kor egyik (Sebestyén Gáborhoz hasonlóan) különfigurájáé, Bárány Boldizsáré volt. A távlati kérdés pedig az lesz, hogy a monográfia tanulságai segítségével miként értelmezhetők újra az elismert és jelentős költői életművek. Például az, hogy mennyiben látjuk ezután másként Berzsenyi Dániel költészetét.